

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

Магістеріум

ВИПУСК 50

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

КИЇВ • 2013

ЗМІСТ

<i>Близнюк К. Р.</i> Семантичні та психолінгвістичні аспекти концептологічних досліджень (на прикладі вивчення концепту «патріотизм» в українській мові).....	4
<i>Буніятова І. Р.</i> Давньогерманські мовні структури в етнокультурному аспекті	8
<i>Вуйтік Н. Ф.</i> Моделі фразеологічних одиниць як показники стійкості структури й варіантності компонентного складу	13
<i>Гамалія В. М.</i> Термінологічні праці І. Верхратського у справі розробки науково-природничої номенклатури	18
<i>Голінатий О. П.</i> Мотиваційні особливості ойконімії Кіровоградщини	23
<i>Дзюбишина-Мельник Н. Я.</i> Правопис — ортологія — культура мовлення.....	27
<i>Дика Л.В.</i> Шиплячі приголосні в говірках Бориспільщини	34
<i>Зернецький П. В., Рябоконт Г. Л.</i> Аксиологія регулятивів мовлення в дискурсі британського та українського парламентів	38
<i>Куранова С. І.</i> Семантико-рольовий аналіз мовної особистості у публічному інтерв'ю (контрастивне співставлення на матеріалі англійської та української мов).....	43
<i>Лучик А. А.</i> Лексикографічний опис сталих словосполучень: проблеми і перспективи.....	47
<i>Лучик В. В.</i> Народна і наукова етимологія топонімів України.....	50
<i>Мельник К. О.</i> Еквіваленти слова української мови: стан і статус.....	59
<i>Передрієнко В. А.</i> Українська і церковнослов'янська лексика в «Розмові» — рукописному розмовнику другої половини XVI ст.....	64
<i>Пособчук О. О.</i> Препозиціоналізація у німецькій мові	68
<i>Потаржевська О. М.</i> Походження і словотвір прізвищ села Швайківка Бердичівського району Житомирської області	74
<i>Соловійова В.-О. В.</i> Історія розвитку і проблеми визначення когнітивної лінгвістики	80
<i>Тома Н. М.</i> Абстрактна лексика на позначення розумової діяльності в мовотворчості Петра Могили	86
<i>Трач Н. С.</i> Розвиток правничої термінології у Галичині (за матеріалами публікацій наукового товариства імені Тараса Шевченка)	90
<i>Туранли Ф. Г.</i> Проблеми інтерпретації арабографічних тюркських текстів: методологічний погляд.....	95
<i>Ярун Г. М.</i> «Українсько-польський словник еквівалентів слова»: до питання про обриси вітчизняної перекладної лексикографії	101

CONTENTS

<i>Kateryna Blyznjuk</i> . Semantic and psycholinguistic aspects of conceptological research (on the example of the concept of «patriotism» in the Ukrainian language).....	4
<i>Izabella Bunijatova</i> . Ethnologic and cultural aspect of the Old Germanic language structures.....	8
<i>Natalja Vujtik</i> . Phraseological patterns as the signs of structural steadiness and component variation of the units	13
<i>Vira Gamalija</i> . The role of terminological works by I. Verkhratsjkyj's in the botanic nomenclature development.....	18
<i>Oleksij Golinytyj</i> . Motivational Peculiarities of the oikonymy of Kirovohrad region	23
<i>Natalja Dzubyshyna-Melnyk</i> . Spelling — orthology — language culture	27
<i>Ljudmyla Dyka</i> . The hushing consonants in the subdialect of Boryspil region.....	34
<i>Pavlo Zernetskyj, Ganna Rjabokon</i> . Axiology of speech regulatives in the discourse of British and Ukrainian parliaments	38
<i>Svitlana Kuranova</i> . Role semantic contrastive analysis of interview discourses in English and Ukrainian.....	43
<i>Alla Luchyky</i> . Fixed phrases lexicographical description: problems and perspectives	47
<i>Vasyl Luchyky</i> . Folk and scientific etymology of Ukrainian toponyms.....	50
<i>Kateryna Melnyk</i> . Equivalentents of a word in Ukrainian: state and status	59
<i>Vitalij Peredrijenko</i> . Ukrainian and Church Slavonic Lexicon in the «Conversation» («Rozmov») — the handwritten phrasebook of the second half of the 16th century	64
<i>Oksana Posobchuk</i> . Prepositionalization in German.....	68
<i>Olesja Potarzhevska</i> . Origin and word formation of surnames of the village Shvajkivka of Berdychiv district of Zhytomyr region.....	74
<i>Vseslava-Oleksandra Soloviova</i> . Cognitive linguistics: history of development and problems of definition	80
<i>Natalija Toma</i> . Abstract vocabulary denoting mental activity in Petro Mohyla's language creation..	86
<i>Nadija Trach</i> . The development of legal terminology in Halychyna (on the materials of Scientific society of Taras Shevchenko publications).....	90
<i>Ferhad Turanly</i> . The mothodological view on the problem of reinterpretation of the Turkic texts that have Arabian graphics.....	95
<i>Galyna Jarun</i> . «Ukrainian-Polish dictionary equivalentents of word»: to the question about the horizon of the Ukrainian translational lexicography	101

УДК 811.161.2'373+811.163.1'373]»15»

Передрієнко В. А.

УКРАЇНСЬКА І ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА ЛЕКСИКА В «РОЗМОВІ» — РУКОПИСНОМУ РОЗМОВНИКУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

У статті схарактеризовано диференціацію української і церковнослов'янської лексики в «Розмові» — рукописному розмовнику другої половини XVI ст., простежено закономірності взаємодії живого народного мовлення і книжного церковнослов'янського, підкреслено потребу лінгвістичного дослідження розмовників як жанру староукраїнської літературної мови.

Ключові слова: друга половина XVI ст., живе народне мовлення, лексика, розмовник, староукраїнська літературна мова, церковнослов'янська мова.

У дослідженнях з історії української літературної мови об'єктом сталої уваги є проблема взаємодії мовної системи, що формувалася на питомій народній основі, з системами інших мов, які в різні історичні періоди функціонували в Україні і певною мірою слугували засобами творення духовної культури народу. Цю проблему і сьогодні виділяють як одну з найважливіших у висвітленні історії української літературної мови [див. 1]. Сказане стосується не тільки формування стилів літературної мови, їх суспільних функцій тощо, а й усталення внутрішньої мовної структури, вироблення норм лексичних і граматичних.

Закономірності формування української літературної мови найбільшою мірою залежали від процесів, що відбувалися в *живому і книжному мовленні* і визначали специфіку взаємодії цих компонентів на різних історичних етапах. Сучасний дослідник не може оминати тієї обставини, що на сьогодні рукописні і стародруковані тексти — практично єдине джерело для вивчення цих процесів у другій половині XVI–XVII ст. До того ж, поряд із пам'ятками, більш-менш однотипними за їх українською «простою мовою» або, навпаки, книжною церковнослов'янською, існує значна кількість текстів, у яких обидві мовні системи поєднуються в тих чи тих пропорціях. Зрозуміло, що тексти другої групи не стільки *репрезентують* українське мовлення, скільки є *лише джерелом* для його вивчення. Отже, постає потреба враховувати структурно-типологічну неоднорідність староукраїнської пам'яткової спадщини середини XVI — XVIII ст., різний ступінь відбиття живомовних і книжно-традиційних елементів у жанрах і стилях, виробити критерії, здатні забезпечити в теоретичних розробках об'єктивне використання староукраїнського пам'яткового матеріалу, зокрема рукописного.

На сьогодні існує загалом багата література, присвячена вивченню живого народного і книжного мовлення у староукраїнських пам'ятках. У ній більшою мірою досліджено питання внутрішньої структури, дещо менше — проблеми взаємодії цих компонентів. Дослідженнями охоплено насамперед жанри і стилі, у яких повніше засвідчене живе народне мовлення: ділові документи, інтермедії, сатирично-гумористичне і лірично-пісенне віршування, тексти науково-практичні, ораторсько-проповідницькі та ін.

На окрему увагу заслуговує жанр розмовників, щоправда, засвідчений в історії української мови значно меншою кількістю текстів, ніж інші жанри. Так, із середини XVIII ст. походить латино-український розмовник, уміщений у навчальному зошиті з латинської мови студента Києво-Могилянської академії [див. 5].

Цінним джерелом для вивчення староукраїнської «простої мови» другої половини XVI–XVII ст. у її зіставленні з мовою церковнослов'янською є «Розмова» — українсько-церковнослов'янський розмовник, укладений, як можна припустити, в останній чверті XVI ст. На цей розмовник дослідники уже звертали увагу. Зокрема, М. А. Жовтобрюх подав стислу характеристику структури і змісту пам'ятки, простежив лексику її україномовної частини за джерелами походження [3], детально проаналізував форми іменної словозміни [4].

Точна вказівка на час виникнення відсутня в тексті, проте можна констатувати, що пам'ятка була укладена не раніше 1575 року — дати на арк. 63–63 зв. у кінці приватного листа, наведеного як зразок ділового документа: *першого дня мая року пана нашого тисяча пятьсотъ семдеся(т) пятого*. Далі цю дату повторено ще тричі: *року семьдеся(т) пятого (69); в день рожества Христова року оѣ [75] (69 зв.); цирокграфъ ... писаны(й) десятого дня апрѣля*

року *семьдеся(т) пятаго (72)*¹. Отже, йдеться про час, коли посилилися зв'язки України, яка разом із Великим князівством Литовським увійшла до складу Речі Посполитої, з європейськими країнами, зокрема у сферах освіти, торгівлі, у військовій сфері та ін.

В Україні друга половина XV–XVI ст. особлива тим, що традиційний візантійсько-християнський загальнокультурний стиль з його ідеологією теоцентризму поступово втрачає свої позиції на користь стилю Відродження з характерним для нього антропоцентричним світоглядом, отже, наростає процес гуманізації культури, мистецтва, літератури. Цей процес охопив і літературну мову, сприяючи її переходові на основу живого народного мовлення.

Зокрема, зміни засвідчувала поява терміна «*проста мова*», тобто світська, нецерковнослов'янська. Цей термін початково співіснував із традиційною назвою *руська посполита мова*, зафіксованою у Статуті Великого князівства Литовського, а в другій половині XVI–XVII ст. закріпився за стилями і жанрами, зорієнтованими на використання живої мови як основи [докл. див. 2, 20–56, 118–125]. На думку Івана Франка, функціонування «простої мови» припало на добу, «в котрій у нас народилася і почала гарно розвиватися *перша всеукраїнська, дійсно національна література*» і коли писали «мовою ... зрозумілою по всіх усядах Руси-України» [6, 174].

Важливо підкреслити, що мова — явище інтерсуб'єктивне, оскільки функціонує лише в колективі носіїв. Найважливішою цінністю, здатною їх об'єднати, є національна культура, «той конче потрібний для людини національно-культурний світ (буття), у якому висвітлюються, набувають буттєвої значущості і стають зрозумілими всі інші події і речі» [7, 4]. Можливість акумулювати культурний досвід робить мову, з одного боку, формальним вираженням, зафіксованим відображенням культури, а з другого — одним із найважливіших складників останньої. Мова — своєрідний культурний код, який забезпечує зв'язок сучасності з минулим і майбутнім. Природно, що особливості історич-

ного розвитку мови набувають адекватного вигляду в контексті історії національної культури.

Текст «Розмови» являє собою рукопис, у якому кожна сторінка поділена на дві частини — ліву (*popularis*) і праву (*sacra*). У лівій частині розміщені фрази «простою мовою», тобто староукраїнською літературною мовою того часу, у правій — їх переклад церковнослов'янською мовою, тобто священною, не простою.

Пам'ятка є цінним джерелом для характеристики не тільки внутрішньої структури цих мов, а й для дослідження проблем їх функціонування і розвитку в контексті історії української літературної мови. Зокрема, розмовник у багатьох випадках засвідчує, що саме являли собою «проста» і церковнослов'янська мови для освіченого носія кінця XVI–XVII ст., як він розумів різницю між ними, як оцінював їхній статус, виразові можливості тощо.

Зі змісту пам'ятки випливає, що її автором-укладачем була людина, пов'язана з торгівлею, найімовірніше купець. Він мав непогану освіту, цікавився проблемами економічного і політичного життя в європейських країнах, розумів потребу вивчення живих європейських мов. Отже, автор — людина світська, у його мовній свідомості, як можна сподіватися, знайшли більш об'єктивне відбиття лінгвістичні уявлення й оцінки, поширені в тогочасному суспільстві, ніж у свідомості осіб духовного стану.

Він переконаний у корисності вивчення іноземних мов і, звертаючись до *чительника ласкавого*, дещо патетично висловлює цю свою переконаність: *Кто жъ кгдаь єдною тылко мовою постронныхъ наций приязни доступиль? Якъ веле зась богатыми зостали безъ тыхъ языковъ познаня? Кто жъ добре рядить або мѣстомъ або землею жадного иншого языка опрочъ прироженого не умѣючи?* (3).

Потреба вивчення іноземних мов зрозуміла й іншим персонажам, які виступають у розмовнику своєрідними дійовими особами, як у побутовому діалозі між Марією та Анною на арк. 17 зв.–18:

М.: Анна, ты не єсте(с) весола, чему ничего не мовишь?

А.: Што жъ маю мовити? Лепей єсть ми(л)-чати, нижли зле говорити. Не умѣю досконале по французску мовити, прето жъ милчу.

М.: Што робишь? Ты такъ добре вымоляешь, яко я, ба еще лепи(й).

А.: Не такъ єсть.

На користь сказаного свідчить те, що автор, укладаючи українсько-церковнослов'янський розмовник, планував додати до нього ще вісім мов, як задекларовано на арк. 4 зв.: *Тая книга барзо пожитечная єсть до читаня, писаня и тежъ мовеня по фляндську, по ангелску, по не-*

¹ Ілюстративний матеріал поданий за ксерокопією пам'ятки, оригінал якої зберігається в Паризькій національній бібліотеці. У ньому відтворено всі літери, наявні і в сучасному українському алфавіті, а також літери *ѣ, ы, ъ*; збережено літеру *й* з надрядковим знаком, що вказує у цих випадках на її відповідність українській літері *ї*; надрядкові літери внесено в рядок у круглих дужках; ерик і пасрк передано літерами *ъ* і *ь* у круглих дужках; збережено титла. Поділ тексту на слова, уживання великої літери та розділових знаків — за сучасними вимогами. Після кожної ілюстрації цифрою у круглих дужках зазначено номер аркуша, цифрою з позначкою *зв.* — зворот аркуша. Збережено авторські паралельні назви, які в цих випадках розділені косяю лінією.

мецьку, по латинѣ, по французку, по гишпанску, по влоску и по португга(л)ску. До нашого часу збереглася українсько-церковнослов'янська частина. Цікаво, що про книги різними мовами згадано в розмовнику як про об'єкти купівлі-продажу: *Хочешъ купити добрую шапку? Або книжску зацнуню французкую? А(л)бо немѣц(ь)кую? А(л)бо латинскую? А(л)бо неписаную. Купи што ко(л)векъ* (26).

Очевидно, увага до вивчення мов не є в упорядника випадковою, на неї вказують також наявні в тексті назви міст, країн тощо: *до Антверпій* (35 зв.), *в(ь) Брукселя(х)* (43), *тыі рекгалы гишпанскіі суть фа(л)шованьіи и зепсованьіи* (57 зв.). Про обізнаність із подіями, що відбуваються в цих містах і країнах, красномовно свідчить, наприклад, такий діалог:

- *Иду з(ь) Франціі, з(ь) Англііи и з(ь) Нѣмецъ.*
- *Што нового слыхати ве Франціі?*
- *Вправде ничого доброго.*
- *Чему жъ такъ?*

– *Такъ палають взаимною ненави(ст)ю, и жъ страшно о ты(м) мовити. Боже захова(й) насъ о(т) внутрної во(й)ны* (43 зв.).

Мовну свідомість автора характеризує наявність слів і виразів, пов'язаних із поняттями *мова, мовлення, говоріння*. Так, у сучасному значенні «мова» ужито слово *языкъ*: *осми языковъ, в той книзи написаныхъ* [2–2 зв.]. До рідної мови автор ставиться як до *языка ... природжоного* (3), процес вивчення, засвоєння іноземних мов у нього має назву *розмаитыхъ языковъ познания* (4).

Лексема *мова* має значення «розмова, мовлення»: *приятелскии мовы, кгда естесь в(ь) господѣ* (5). Проте у значенні «мовлення» зафіксовано і лексеми *мовеня, мовити, розмовляня*: *пожитечная естъ до читаня писаня, и тежъ мовеня* (4 зв.), *оными самъ мовити могъ* (3), *веле каждоденныхъ розмовляня способовъ* (4 зв.). Слово *розмова* (2), крім значення «розмовник», має і значення «мовлення, говоріння», причому друге з них досить деталізоване: *се(д)мъ персонъ розмовы* (4 зв.), *розмова о встаню* (5), *розмовами приятелскими* (5), *розмовы купецкиі* (5), *в повседневы(х) розмовахъ* (5 зв.).

Зазначені слова вживаються в контексті понять, пов'язаних з освітою, школою, шкільним навчанням. Поняття «навчання» передане лексемою *наука*: *абысмы болшимъ твоимъ наукомъ выгодили* (4). До загальнонавчаного слова *школа* (до *школы* ходишь — 9) дібрано церковнослов'янський відповідник *училище*: *з(ь) школы — з(ь) училища* (6). Слово *учитель* зафіксоване як церковнослов'янське, якому у «простій мові» відповідають *прецепторъ, мистръ*: *о(д)несу до твоего прецептора — повѣмъ твоему учителеви* (7); *нашого ми-*

стра — нашего учителя (7 зв.). Учень у школі називає себе *схолястиком*, у перекладній частині він *спудей*: *естемъ схолястикъ — азъ есмь спудей* (43).

Названо процеси читання й писання (*розумне и пилне будешъ читати* — 3 зв.; *учишься писати* — 9); пор. також звертання: *чителнику ласкавый — любимы(й) читателю* (2). Людину з високим ступенем освіти автор сприймає як *учоного*: *онои уживане ... о(т) учоныхъ похвалено быти можетъ* (2). Для укладача розмовника природним було вживання таких слів, як *тлумачъ, просте слово, порядокъ азбучный*: *потреба бы было тлумача неякого — на потребу естъ сказатель единъ* (2 зв.); *много простыхъ словъ ... положоныхъ порядкомъ азбучнымъ — многія ветхія рѣчи / слова ... яже суть положена по ряду азбучному* (5 зв.).

Як бачимо, у філологічному плані автор «Розмови» був підготовленою людиною. Не викликає сумніву та обставина, що він високо поважав церковнослов'янську мову як мову непросту, священну, про що свідчить уже сам факт її присутності в розмовнику. На це вказують і деякі характерні особливості її використання як мови перекладу. Із тексту відчутне намагання автора забезпечити послідовний переклад українських фраз церковнослов'янською мовою навіть тоді, коли церковнослов'янських відповідників бракувало. Так, на арк. 3 фразу *упатривъши тылько розмаитую розныхъ націй вымову* він перекладає *зряче во малѣ различное различныхъ родовъ глаголаніе*, тобто в парі *нація — род* маємо невідповідність понять, зумовлену відсутністю слова *нація* в церковнослов'янській мові.

Проте щоденно вживаною автором була не церковнослов'янська, а «проста мова», якою він розмовляв, формулював свої думки, використовував як мову навчання, професійного і побутового спілкування тощо. У розмовнику фрази лівого стовпчика (*popularis*) сформульовані саме нею, тому тут відсутні пропуски, виправлення тощо, яких у правому стовпчику (*sacra*) значна кількість.

Зокрема, сказане стосується частини абстрактних понять, назв емоційних станів — *вонтпеня, охотне, пожитокъ, уживане, чекати* та ін.: *такъ учиню безъ вонтпеня — тако сътворю истинно* (34 зв.); *охотне, моя ма(т)ко, иду — съ поспѣхо(м), мати моя, иду / гряду* (10), паралельно — *охотне, моя матко — умилне, моя родителнице* (7 зв.); *твоего зась великого пожитку — твоего же великаго возысканія / великія пользы* (2 зв.); *и онои уживане такъ естъ потребное — и ея поучение тако естъ удобно* (2); *лечъ я досы(т) до(л)го южъ чекалемъ, заправды не могу длуже(й) чека-*

ти — *но азъ зѣло много чаяхъ, воистинну не могу болше чаяти* (33 зв.).

Певні труднощі автор мав і з добором церковнослов'янських відповідників до слів, що були назвами спорідненості і свояцтва, фізичних станів: *Такъ есть, покровный* — *Тако есть, кровный мой* (9); *такъ же и всѣ гости* — *тако(ж) де и всѣ возлежащій* (24); *мѣлемъ пя(т) або ше(ст) разовъ ва(л)ную фебру / трясу* — *имѣхъ пя(т) или ше(ст) кра(т) велики(й) недугъ* (35 зв.).

Сказане стосується також назв деяких побутових предметів, понять, пов'язаних зі щоденним життєвим досвідом: *Францишку, принеси зедликъ твоему покровному* — *Францишку, принеси седилице твоему кровному* (9 зв.); *Петре, сядмо до столу* — *Петре, посѣши(м) къ яденію* (11 зв.); *не такъ барзо наливай* — *не тако збыточно напо(л)ня(й)* (13); *такъ быти позно* — *такъ быти ку вечеру* (7); *чому жъ такъ позно прибывае(и)?* — *по(ч)то познѣ приходиши?* (7).

Дещо меншою мірою засвідчені у перекладній частині назви будівель, поняття зі сфери торгівлі тощо: *при двору се знайдуеть* — *въ дворѣ царскомъ обитаеть* (2 зв.); *з(ъ) костела* — *з(ъ) церкви* (6 зв.); *на улицы Коморной* — *на стогнѣ Кома(р)ной* (59); *великого нашего кошту* — *многаго нашего сребра* (2 зв.); *якъ веле шацуешъ?* — *кая цѣна есть* (27); *была бы шкода* — *было бы лишение* (28 зв.).

Впадає у вічі значна кількість пропусків у правому стовпчику, що можна пояснити, мабуть, труднощами пошуку церковнослов'янських відповідників або ж браком часу на цей пошук. Так, певна частина реплік перекладена з пропусками слів — назв осіб або з пропущеними частинами речень: *такъ веле потравъ є(ст) ижъ любо два(д)цатемъ не(р)сона(м) досы(т) є(ст)* — *тако изобилствую(т) снѣдная, яко двадеса(т) насытитися возмогутъ* (19); *Где есть возница* — *Гдѣ есть ...* (46 зв.); *младене(ц) то(й) добре язычны(й) є(ст)* — *младене(ц) сей ...* (52 зв.).

Лише частково перекладено також деякі репліки, пов'язані з господарюванням: *мой конь храмле(т), мнимаю ижъ уфналь пре(з) подкову зле есть вбитый* — *мо(й) конь охрамѣ, внимаю зане яко гвоздѣ ...* (38 зв.); *неха(й) коня моего до воды поведе(т), и кгда оного добре учасаного стягнетъ и ухандоживѣши гриву оседлаеть* — *да коня моего напоить ...* (46 зв.); *маеш ли пристойную стайню* — *имаеши ли ...* (39); *Якой фарбы потребуешъ: половой, попели(с)той, жо(л)той, каштановой, червоной, шарла(т)ней, фіа(л)ковой?* — *...желаеши ... красныя* (50); *што ся тычетъ речи(й) нашихъ* — *... вецей наши(х)* (64). Частина цих реплік походить зі сфери торгівлі: *укажу тобѣ иншого гатунку* — *покажу тобѣ инья нѣкія* (28); *тенъ солдѣ фалшивы(й) есть* — *сей солдѣ ...* (58).

Певну кількість реплік і виразів не перекладено зовсім. Тематика їх так само різноманітна. Зокрема, це формули ввічливості, етикету, вирази, що характеризують суспільне становище людини, риси її вдачі та ін.: *пане господару* (39); *дякую тобѣ велце* (43); *што то за шляхе(т)ны(й)* (48); *на(й)шляхе(т)нѣйши(й)* (48); *чоловѣкѣ впро(д) зазросливы(й), барзо боязливы(й), на(й)убожши(й)* (48 зв.).

Так само не перекладено і частину виразів, у яких знайшли відбиття особливості побуту, стосунків між людьми, а також назви їжі, одягу тощо: *пожычь ми твоего ножа* (18); *не пожыча(л) ми* (18 зв.); *и залецаю тобѣ* (19 зв.); *итрофовано бы / лаяно бы* (29 зв.); *Якось ту давно пришла?* (25); *принеси самъ родиви, пастырнаку, каппару* (13 зв.); *паштеты теплые и свѣжое масло* (48); *дамасценъ, аксами(т)* (26); *добрую шапку* (26); *поты(м) на нихъ положи, вывернувши, панчохи* (40 зв.).

Відсутні також церковнослов'янські переклади виразів, пов'язаних із професійною діяльністю автора, у яких відбито досвід подорожування, тривалого перебування в інших містах, процеси купівлі-продажу тощо: *веле ту миль є(ст)?* (36 зв.); *до близкого села полтрети мили* (37); *песчистая дорога є(ст)* (37); *на пре(д)мѣстю* (38); *ты(л)ко зся(д)те з кони(й)* (39 зв.); *ухандожъ ми коня, кгда розседлаешъ* (40); *в(ъ) ворку седловы(м)* (40); *огляди, если попруги не зерваны* (40 зв.); *четыри ты(л)ко со(л)ды суть и ше(ст) пѣнязе(й) за кожды(й) локе(т)* (50 зв.); *абы справедливая и ровная была сумма* (51 зв.); *той дукать не добре важить* (57); *тыи рекгалы гишпанскій суть фа(л)шованыи и зепсованыи* (57 зв.); *облигации* (67 зв.).

Стислий огляд пам'ятки переконує в тому, що вона яскраво засвідчує найважливіші закономірності і специфіку функціонування староукраїнської літературної мови другої половини XVI — XVII ст. На формування мовної свідомості освіченої людини цієї доби, якою і був автор розмовника, впливали, з одного боку, церковнослов'янська мова, авторитет і престижність якої трималися на її статусі мови священної та на історично тривалій літературно-писемній традиції, а з іншого, потреба виробити літературну мову, яка б задовольняла вимоги доби у сферах освіти, культури, професійної діяльності і т. ін. Цінність пам'ятки «Розмова» і полягає насамперед у тому, що в ній відбито, по-перше, внутрішню структуру церковнослов'янської і «простої» мов у їх взаємодії, по-друге, виразно засвідчено зміни в поглядах освічених людей другої половини XVI — XVII ст. на статус і суспільні функції цих мов.

1. Вербич С. Історія української літературної мови: минуле й сьогодення (плenum Наукової ради «Українська мова», 29 жовтня 2009 р., м. Переяслав Хмельницький) / С. Вербич // Українська мова. — 2010. — № 1. — С. 100–105.
2. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Г. Житецький // Вибр. праці : Філологія / П. Г. Житецький. — К. : Наук. думка, 1987. — С. 19–138.
3. Жовтобрюх М. А. Будова і лексична характеристика українського розмовника кінця XVI ст. / М. А. Жовтобрюх // Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVII ст. : Матеріали симпозиуму. — К. : Наук. думка, 1979. — С. 50–58.
4. Жовтобрюх М. А. Відмінкові форми в «Розмові» XVI ст. / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. — 1980. — № 5. — С. 32–43.
5. Навчальний зошит з латинської мови, середина XVIII ст. — Рукопис Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, шифр І.3916.
6. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. — К. : Наук. думка, 1981. — Т. 28. — 440 с.
7. Шинкарук В. Передмова / В. Шинкарук, Є. Бистрицький // Феномен української культури : Методологічні засади осмислення. — К. : Фенікс, 1996. — С. 3–7.

Vitalij Peredrijenko

UKRAINIAN AND CHURCH SLAVONIC LEXICON IN THE «CONVERSATION» («ROZMOVA») — THE HANDWRITTEN PHRASEBOOK OF THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY

The paper is devoted to the differentiation of the Ukrainian and Church Slavonic lexicon in «Conversation» («Rozmova») which is a hand-written phrase book of second half of the 16th century, and focused on the peculiarities of interaction between live folk speech and literary Church Slavonic language; the need for linguistic research of phrasebooks as a genre of the Old Ukrainian language is proved.

Keywords: the second half of the 16th century, live folk speech, lexicon, phrasebook, Old Ukrainian literary language, Church Slavonic language.

Матеріал надійшов 07.11.2012.

УДК 811.112.2'367.633

Пособчук О. О.

ПРЕПОЗИЦІОНАЛІЗАЦІЯ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано особливості граматиалізаційних процесів у сфері німецьких применникових еквівалентів слова. Увагу зосереджено на основних принципах теорії граматиалізації, зокрема, препозиціоналізації, її застосування у вивченні применникових еквівалентів слова німецької мови.

Ключові слова: граматиалізація, препозиціоналізація, еквівалент слова, применниковий еквівалент слова.

Усі природні мови перебувають у постійному процесі зміни, який спричинений розвитком суспільства, а сучасний стан мови є результатом процесів, що відбувалися на попередніх етапах її формування. Тема еволюції граматики розглядається в усіх лінгвістичних працях, присвячених вивченню мови в історичному аспекті.

Однією зі спроб змодельювати еволюцію мовної системи є теорія граматиалізації, інтенсив-

ний розвиток якої розпочався у 70-х роках минулого століття і не припиняється і дотепер. Теорія граматиалізації дає підґрунтя для опису динамічного характеру мови. Сам термін *граматиалізація* (франц. *grammaticalisation*) вперше вжив видатний індоевропеїст А. Мейє. У статті «Еволюція граматичних форм», опублікованій у 1912 р. в журналі «Scientia», А. Мейє пише про два шляхи утворення граматичних форм: один з